

L'agroindústria a la Regió II

Xavier PAUNERÓ i AMIGÓ

Magister en Geografia i Llicenciat en Ciències Econòmiques.

Prof. Estudi General de Girona

L'estudi dels processos i localització industrial constitueixen des de fa un quants anys, el marc de referència obligat on cada cop incideixen més anàlisis de caràcter teòric i empíric sobre els factors d'impuls, evolució i transformació d'estructures industrials. La integració d'aquests fenòmens dins l'economia nacional, per tant, dóna lloc a una dinàmica espacial pròpia sobre el territori. Tanmateix, l'articulació que representa el sistema agroindustrial, a mig camí entre els agents agraris i industrials, així com els cada cop majors nivells de dependència de l'agricultura respecte al sector industrial, amb relacions d'intercanvi desiguals amunt i avall (indústries subministradores de matèries primeres al sector agrari i indústries transformadores de productes agraris), ha originat ja fa temps un interès creixent sobre el sector, amb abundant literatura econòmica referent a la teoria de la subordinació de l'agricultura al sector industrial (Servolin, 1972).

Històricament, amb la introducció del concepte «agribusiness» (Davis, 1957), sorgeix un nou paradigma consistent en el desenvolupament d'una nova metodologia que resideix en tractar l'Economia Agrària i Rural amb una perspectiva més propera als aconteixements socio-econòmics dels països desenvolupats al llarg de la Postguerra Mundial. Amb l'aparició posterior de l'únic tractat que articula de forma teòrica i sistemàtica els diferents temes agroalimentaris (Malassis, 1979), s'arriba a estructurar i sistematitzar els diferents conceptes i enfocaments que tracten l'anàlisi i la transformació de l'activitat productiva i el consum alimentaris.

La integració espanyola dins la C. E. E. ha representat pel sistema agroindustrial l'articulació a uns mecanismes diferents, donant lloc a nous plantejaments de caràcter sectorial i geogràfics. Concretament, els relatius a les polítiques comunitàries agrícola i industrial,

i a les repercussions en el marc de les diferents polítiques territorials, nacional i de les comunitats autònomes.

Tenint en compte els enfocaments anteriors, l'objectiu de la present comunicació se centra en l'anàlisi de les estructures i processos productius, i l'organització territorial de la indústria transformadora de productes agraris.

Significat agroindustrial de la Regió II

En primer lloc, voldríem valorar la importància que aquest sector representa dins l'aparell productiu de la Regió II. El sector alimentari per ell mateix, i no l'agroindústria en general, al llarg de la darrera dècada ha vingut representant xifres al voltant del 40% del nombre d'establiments industrials; xifres similars per al nivell d'ocupació, a més d'incrementos anuals de l'1% de promig, taxes molt similars a les de la resta de sectors manufacturers. Evolució que ha estat molt similar a la quasi totalitat de comarques que componen la Regió II.

Ens trobem davant d'una branca industrial fortament especialitzada i amb una implantació territorial clarament diversificada en general, però amb localitzacions específiques per diferents branques productives. Diversitat que comprèn les dedicades a l'aprofitament i transformació de productes agraris, com pinsos, panificació i derivats, fusta i suro, vinificació, o de caràcter ramader com els lactis, adobats de pell, i en concret les càrnies amb la producció d'embotits de caràcter casolà o industrialitzats. En aquest sentit caldria destacar la presència d'una certa concentració inversora en aquells nuclis urbans tradicionalment especialitzats en aquestes branques com Girona, Olot, Banyoles, Caçà (Cassà) de la Selva, etc.

En general, s'observa la coexistència de dos models o tipologies industrials. Per una banda, un desenvolupament de caràcter endogen, lligat amb aquesta tradició des de la protoindustrialització i els inicis de la revolució industrial, cas del tèxtil i embotits; a més a més, el desenvolupament més tardà d'un model desencadenat amb el Pla d'Estabilització de 1959 i les inversions estrangeres, afavorit per aspectes derivats d'economies d'escala i la pròpia localització preferent de la Regió II.

Recentment, amb la integració de l'economia catalana dins el mercat econòmic europeu, assistim a una profunda reflexió i redefinició de paràmetres operatius i altres condicionaments que afecten de forma especialment sensible al sector, com és la Política Agrària Comunitària. Per això, les agroindústries es troben davant d'un repte important, amb un possible punt d'inflexió productiu, i la incertesa sobre la viabilitat de bona part de l'estructura productiva actual.

Els anys de l'estagnació, aquesta activitat ha experimentat, com hem assenyalat, una forta difusió al llarg dels principals eixos de comunicació, en particular de l'autopista, que obeeix a deseconomies d'escala de la Regió I, amb el trasllat d'inversions a les comarques properes de la Selva i el Gironès. Canvis que s'han realitzat de forma puntual en aquells municipis millor comunicats, on ja existia una industrialització prèvia, presència de capitals i un lligam important amb l'activitat agrària. Per això, seria exagerat, si més no, parlar

d'una industrialització del món rural, tenint en compte que gran part d'aquesta localització es realitza en municipis amb un cert grau de centralitat urbana. En altre ordre de coses, caldria dir que bona part dels canvis esmentats obeeixen a una estratègia clara dels grups alimentaris nacionals i transnacionals, com és el cas de les càrnies, amb majors nivells de concentració de capitals i descentralització de tasques productives de forma espacial.

Per les raons assenyalades, l'agroindústria ha representat per l'economia regional un element estabilitzador durant la darrera dècada de crisis econòmica. En bona part, conseqüència de la pròpia dinàmica endògena lligada a l'absorció de recursos agrícoles i mà d'obra local. Deixant de banda el paper de les cooperatives, amb escàs pes dins el conjunt analitzat, les societats anònimes i familiars de caràcter mitjà han estat bàsicament el motor del sosteniment d'aquest teixit agroindustrial ampli, tot i que la capacitat productiva de la gran indústria no permet l'exclusiu aprofitament dels recursos locals, optant per l'estratègia del mercat ampli; per això, aquest darrer segment es perfila com el més adaptat i dinàmic al mercat internacional.

Principals localitzacions

Amb independència de localitzacions de caràcter tradicional o recents, actualment s'observen nivells de concentració molt lligats a les diferents branques productives, nivells derivats de la privilegiada situació de la Regió II, a mig camí entre el mercat europeu, i les àrees interior i barcelonina en particular, que han donat lloc a una forta diversificació agroindustrial, i alimentària en particular, a les comarques de la Selva i el Gironès.

La taula 1, serveix d'indicador per analitzar diferents especialitzacions lligades als propis recursos locals, cas de la indústria de les càrnies a la comarca de la Garrotxa i el Gironès, la vinificació a l'Alt Empordà, i la fabricació de pinsos i adobats al Pla de l'Estany. Amb un caràcter més històric, l'envasament d'aigües minerals a la Selva, o els derivats del suro al Baix Empordà que es manté mercès al control dels mercats que no pas per la pròpia extracció de matèries primeres, bàsicament importada d'altres àrees.

Localitzacions més puntuals s'observen a la taula 2, per importància municipal agroindustrial. El municipi de Sant Gregori, proper a Girona, té una importància atípica com a resultat de la ubicació de les societats Nestlé i Casademont. La resta de municipis mostren una importància relacionada amb la seva centralitat i la dinàmica industrial endògena en general. Es tracta de nuclis amb un promig de 6 empreses i plantilles a l'entorn dels 50 assalariats, és a dir de caràcter mitjà i petit. En alguns casos, però, s'observa un predomini de la gran empresa, amb major especialització de caràcter puntual.

Caldria dir, igualment, que les polítiques industrials no han tingut la resposta esperada en el sector, ja que han estat tardanes i deslligades de pròpia dinàmica interna. Malgrat això, hi ha una sensibilitat creixent als Plans Generals d'Urbanisme en el sentit de facilitar noves ubicacions alimentàries en zones industrials, com a resultat de la pressió urbana sobre aquelles indústries més obsoletes a les àrees perifèriques.

Aquest nou enfocament recol·locant activitats col·lapsades fora del casc urbà pot contribuir en molt casos a la creació embrionària de districtes industrials (Becattinni, 1985),

constituïts per un espesseïment de les relacions entre indústries, amb una raonable estabilitat en el temps, i generant fenòmens tan dinàmics com l'especialització flexible, la producció en massa flexible i altres estratègies industrials.

S'ha classificat el sector en dos grans blocs: les indústries, pròpiament, serien aquelles amb més de 10 assalariats fixos en plantilla, i la resta han estat considerades com a artesanat, representant més de les tres quartes parts del total; les plantilles, però, solament quelcom més de la meitat. Referent al primer grup en concret, les indústries propiament dites, 25 empreses solament, el 8% del total, tenen més de 100 treballadors i globalment representen el 18% de l'ocupació. En canvi les empreses de caràcter mitjà entre 25 i 100 assalariats són un 30% del total i el 23% de l'ocupació. De forma que la resta, les indústries menys dimensionades són majoria, un 62% i el 59%, quan a nombre i plantilles respectivament. I és precisament aquesta indústria petita que es troba amb majors dificultats de caràcter financer i tecnològic per afrontar el repte dels canvis. En conseqüència, ja estem assistint a una reestructuració important d'aquest segment productiu, via convenis comercials, llançament de marca, ampliacions de capital, o, en el pitjor dels casos, amb l'abandó de l'activitat fins a nivells de subsistència.

Processos industrials

Dins el sector, majorment, no s'observa la presència de produccions amb especialització flexible, subcontractació i altres, tret de casos molt concrets. La pròpia estructura productiva, artesanal molt sovint i escassament desenvolupada, impossibiliten produccions més flexibles, amb un major grau de descentralització i sub-contractació. Les característiques estàndard del producte també dificulten el funcionament d'aquests mecanismes reactivadors de l'organització interna empresarial i la seva rendibilitat.

Si més no, i com a excepció a la regla, ens trobem amb la integració ramadera, lligada al sector porcí en particular i a la producció de pinso. Concretament el grup Nutrex-Callís, de Banyoles, des de l'inici de la seva activitat principal, s'estructura amb nivells elevats de descentralització en empreses filials o participades i el sistema de màquila; o el cas de petites unitats productives, de caràcter familiar al sector suro; i la cada cop major presència de treballadors temporers per campanya, i una certa submersió laboral en produccions més puntuals.

El camí que segueixen diferents produccions, «filières» en la terminologia francesa, també resulten ser molt diversificades per les diferents branques. El cas és representatiu, com són les càrnies, tot i haver-se incrementat considerablement les importacions de matèries primeres els darrers anys, s'autoabasteix de la producció regional, via escorxadors frigorífics hiperdimensionats i escassament rendibles, que a la vegada subministren la carn i altres productes a les fàbriques d'embotits, i pel consum directe. El mercat bàsic és de caràcter local, Catalunya i en particular l'àrea metropolitana de Barcelona; de tal forma que són escasses les marques que comercialitzin la seva producció a nivell nacional i a l'estranger. En aquest sentit, els productes cuïts serien els que presenten millors perspectives d'èxit. La xarxa de distribució alimentària, en mans d'empreses nacionals i estrangeres, agreugen aquesta incertesa: hipers i grans superfícies es mouen dins uns barems de competència, rendibilitat i grans produccions, així com amb productes propis de marca cada cop més abundants.

Tot i que els problemes esmentats resulten ser especialment greus pel sector, darrerament les empreses més dinàmiques realitzen canvis organitzatius importants, tendents a mantenir la seva quota de mercat, en especial incrementant la venda directa amb l'ampliació de la xarxa comercial, promocionant la pròpia marca en campanyes publicitàries, fires alimentàries i altres, treballant per grans superfícies amb altres marques i, sobretot, amb la introducció directa al sector restauració i pre-cuinats, implementant nous mètodes de conservació i altres. Per posar alguns exemples, el cas de Callís en el sector avícola i els congelats; o el de Bellsolà en la panificació i dolceria pre-cuinada en botigues i snacks pròpies o en franquícia. Aquests i altres sistemes de merchandising no resulten fàcils pel cost adicional que representa per empreses mitjanes i el canvi tecnològic important, però són obligatòries si es vol afrontar amb èxit la competència de les empreses més importants, fins i tot les multinacionals.

Pel que respecta al sector dels lactis, les quotes emanades de la C. E. E. i les limitacions dels preus als ramaders per part de les centrals lleteres, estan produint un abandó progressiu d'una activitat molt desenvolupada a la Regió II, com a conseqüència de les importacions. El sector porcí i les càrnies requereixen de forma imperiosa d'una reestructuració en profunditat tenint en compte que el mercat nacional es troba saturat, millorant la seva imatge i els fabricats escassament competitius a l'exterior. En un altre ordre de coses, els problemes mediambientals de la producció ramadera obliga a un tractament tecnològic de les deixalles produïdes sobre els aqüífers i els rius.

El sector surer passa en aquests moments per una certa bonança derivada de l'exportació de taps de suro a la Comunitat Econòmica, i per l'expansió del cava i la vinificació; però, especialment, es deu al fort control comercial que encara exerceixen les empreses gironines a nivell estatal. Altres activitats, en canvi, molt diversificades territorialment, adoleixen d'estructures petites i obsoletes en molts casos, amb un escàs nivell d'especialització i incapaces de cobrir les majors demandes de qualitat que la indústria alimentària requereix.

El sector artesanal ha estat analitzat en particular mitjançant una àmplia mostra que ens ha revelat la presència de dimensions excessivament petites, amb produccions restringides a la capacitat dels fabricants familiars en molts casos íntimament connectades amb el consum de caràcter local. L'ampliació del mercat amb el turisme d'estiu també suposa una motivació important per alguns productes de temporada, com els gelats i pre-cuinats. Es tracta de negocis antics, amb una mitjana entre 13 i 40 anys, i amb poques inversions, però molt arrelats i amb una clientela fidel dins l'àmbit local i comarcal. El seu volum de vendes, fins i tot s'ha vist incrementat al llarg de la darrera dècada, més per raons inflacionistes que no pas per la seva productivitat, ja que es mantenen via reducció dels costos, mitjançant la venda directa, i mercès a fiscalitats inferiors a la resta de negocis.

El sector artesanal més dinàmic es concentra, però, als nuclis més importants, on poden disposar d'un cert mercat potencial, tot i existir inconvenients derivats d'aquest tipus de localització: preu del sòl, trànsit, horaris rígids, etc. La seva evolució ha experimentat daltabaixos des de la creació massiva de noves empreses als anys seixanta, per sucumbir posteriorment algunes d'elles, i una nova empenta al llarg de la dècada passada, motivada en part per l'expulsió de l'ocupació d'altres activitats, i l'elevació dels nivells de renda familiar. La pràctica totalitat de les empreses enquestades van respondre afirmativament so-

bre la necessitat d'un canvi de lloc; majoritàriament voldrien una nova localització dins el propi municipi. Una part de les empreses petites es connecten amb el sector restauració, amb l'avantatge de ser difícilment controlades des del punt de vista fiscal; sense dubte representen un sector gens despreciable dels subministraments i consum alimentari final local.

Un altre enfocament de la mostra sobre el sector agroindustrial en general també ha deixat palès que el mercat on realitzen els seus subministraments de matèries primeres més importants es realitza dins el propi municipi i més de la meitat dels fluxos, entre aquest i la comarca més propera, en especial el Gironès. Les comarques de Barcelona mostren una certa importància, 16% del total, i en tal sentit podem dir que una àrea perifèrica com aquesta, representa ser un bon mercat per altres indústries centrals localitzades a Barcelona i voltants. Pel que respecta a les vendes, s'efectuen en un 32% dins el propi municipi, a més d'un 18% arreu de Catalunya i la resta molt diversificades a l'Estat, amb escàs pes de les exportacions.

Agroindústria i la C.E.E.

Una anàlisi comparativa entre la dinàmica observada a la Regió II i la del Languedoc-Roussillon pel sector, ens indica una major dosi d'especialització alimentària en el primer cas, malgrat la forta especialització d'aquesta regió en el sector vinificació. El grau de rendibilitat, facturació/inversions, resulta similar i força acceptable en ambdós casos. Per contra, la Regió II mostra una segmentació excessiva, amb predomini d'empreses de petit tamany. Efectivament, en el cas francès, fa anys que el sector agroindustrial es troba en línia amb les disposicions comunitàries, i per això més adaptades als plantejaments i condicionants de caràcter tècnic que aquí caldrà afrontar a curt termini.

Aquests dos àmbits analitzats tenen, però, sectors amb problemàtiques molt dures dins la Comunitat, com la vinificació i els lactis, que requereixen mesures correctores a llarg termini, a més d'existir una forta competència empresarial; aquestes branques, juntament amb les càrnies, són on la competència serà més dura, i representarà un nou equilibri futur, diferent a la inestabilitat actual que les caracteritza.

El Languedoc-Roussillon té una tipologia agroindustrial molt concentrada en certs grups productius i de la distribució, i per això més apta per competir als mercats exteriors, fins i tot amb participació de capitals a Catalunya, com a via ràpida per controlar un mercat interior difícil.

El paper desenvolupat per les dues Administracions i per les pròpies comunitats autònomes sobre el sector ha estat la verificació i control del compliment de la normativa comunitària, més que no pas la intervenció de forma directa sobre els propis mecanismes del mercat. La incertesa actual deriva del contingut previsible de la política agrària comunitària que s'elabora actualment, i del repartiment dels ajuts per a l'agricultura en aquest sector en particular. En concret, dependrà de la futura estabilitat dels preus agraris, del desenvolupament que adopti el comerç internacional alimentari i, en particular, sobre les relacions d'intercanvi amb els països de l'Est d'Europa. Amb caràcter més de detall, fins i tot a l'àmbit geogràfic analitzat, caldrà anar a la realització d'inversions nacionals i estrangeres, molt sovint de caràcter especulatiu, per forçar l'abandó de la competència a mig termini.

Els plantejaments de futur també passen per la utilització al màxim de la capacitat productiva i per l'increment de l'autofinanciació empresarial, evitant els elevats marges comercials que beneficien sobretot al sector de la distribució alimentària. Les perspectives més optimistes (AIABECA, 1988), afecten als pre-cuinats, les aigües minerals, l'alimentació animal, congelats i suc de fruita, iogurts, pastisseria i altres, sobre la base, però, d'una ampliació futura dels mercats exteriors.

Fonts

- GENERALITAT DE CATALUNYA. Departament d'Agricultura, Ramaderia i Pesca: Registre d'Indústries Agràries, 1989.
- GENERALITAT DE CATALUNYA. Departament d'Indústria i Energia: Directori d'Indústria, 1989.
- GENERALITAT DE CATALUNYA - CIDEM (1989): Oferta de sòl i localització industrial a les comarques gironines, Barcelona.
- I.N.E. (1978): Censo Industrial de España, Madrid.
- I.N.S.E.E. (1986): Industries agricoles et alimentaires en Languedoc-Roussillon, Paris.

Bibliografia

- ASSOCIACIÓ D'INDÚSTRIES D'ALIMENTACIÓ I BEGUDES DE CATALUNYA AIA-
BECA (1988): *La indústria d'alimentació i begudes. Procés d'integració en la C.E.E.*, Informe, Barcelona.
- BARTHEZ, J. (1988): *Les agro-industries du Languedoc-Roussillon*, Tesi sense publicar, Faculté de Droit et Ciencias Economiques, Montpellier.
- BECATTINI, Giacomo (1979): «Dal settore industriale al distretto industriale. Alcune considerazioni sul l'unità di indagine dell'economia industriale», *Rivista di Economia e Politica Industriale*, n. 1. Traducció a *Revista Econòmica de Catalunya*, n. 1, 1985.
- CALDENTY, Pedro et alii (1986): «Marketing Agrario», Mundiprensa, Madrid.
- C.E.E. - COMMISSION DES COMMUNAUTES EUROPEENNES (1985): «Strategie de développement des industries agroalimentaires dans les regions mediteranéennes de la Communauté Européennes», Bruxelles.
- DUNS & BRADSTREET INT. (1990): DUNS 15.000. «Principales empresas españolas 1989», Madrid.
- MALASSIS, Louis (1983): «Filières et systèmes agroalimentaires», *Cahiers de l'Ismea*, n. 17.
- MALASSIS, Louis i PADILLA, Martine (1973): Vol. I-Economie agroalimentaire, Vol III-Economie de la consommation et de la production alimentaire, Paris, Cujàs.
- DAVIS, John M i GOLDBERG, Roy A. (1957): «A concept of agribusines», Harvard University, Boston.
- SERVOLIN, C. (1972): «L'absorption de l'agriculture dans le mode de production capitaliste», a l'univers politique des paysans, A. Colin, Paris.

Taula 1
Índex d'especialització agro-industrial per comarques

Comarca	Alt Empordà	Baix Empordà	Garrotxa	Gironès	Pla de l'Estany	Selva
Branca						
Escorxadors frigorífics	2,8	0,0	3,4	0,7	0,6	1,0
Càrnies	0,4	0,3	5,1	1,0	1,5	1,1
Begudes	1,2	0,0	0,0	0,6	0,0	3,3
Vinificació	8,4	0,6	0,0	1,0	0,0	0,0
Lactis	1,1	0,0	0,0	1,6	0,0	1,9
Molta i Pinso	1,5	1,1	0,8	1,1	1,7	0,6
Fusta i Suro	0,2	3,9	0,0	0,7	0,2	0,6
Varis	0,7	0,2	1,5	1,5	2,3	1,0

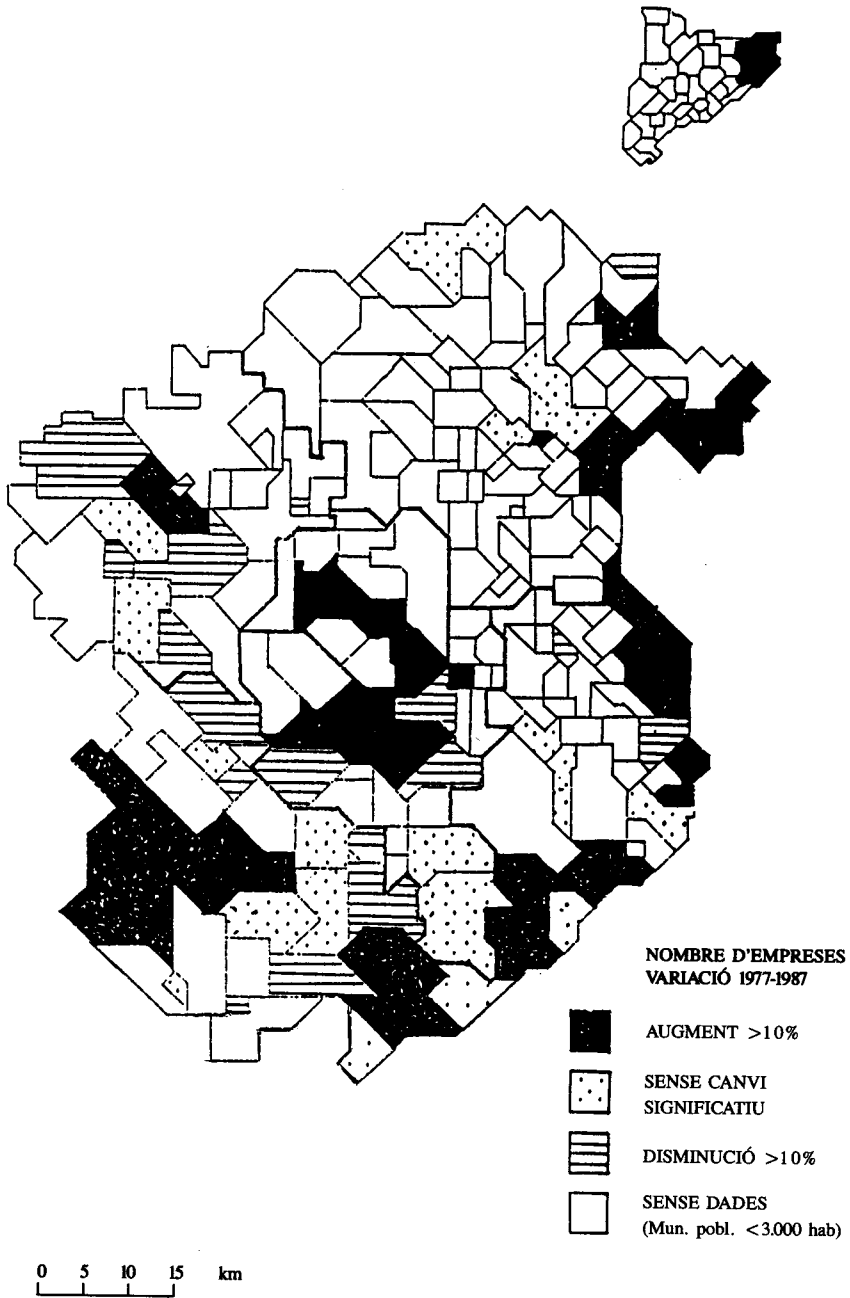
Font: Elaboració a partir de les dades pròpies analitzades.

Taula 2
Principals municipis agro-industrials

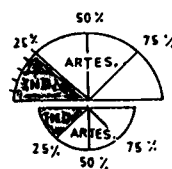
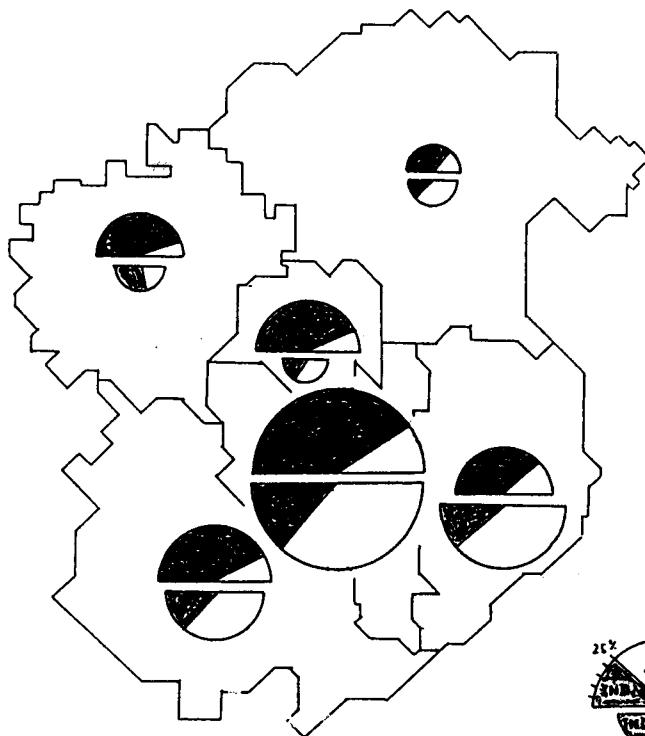
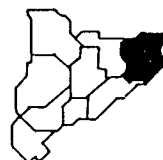
Municipi	Nombre assalariats	%	% acumul.	Nombre Indústries	%	% acumul.
Sant Gregori	920	10,89	10,89	7	4,02	4,02
Olot	865	10,24	21,13	24	13,79	17,81
Banyoles	677	8,01	29,14	21	12,07	29,88
Girona	499	5,91	35,05	18	10,34	40,22
Caçà de la Selva	487	5,76	40,81	18	10,34	50,57
Figuères	466	5,52	46,33	14	8,05	58,61
Salt	435	5,15	51,48	11	6,32	64,94
Cornellà de Terri	413	4,89	56,37	5	2,87	67,81
Vidreres	373	4,42	60,78	3	1,72	69,53
Riudarenes	333	3,94	64,73	6	3,45	72,98
Aiguaviva	298	3,53	68,25	6	3,45	76,43
Sant Hilari S.	272	3,22	71,47	3	1,72	78,15
Caldes de M.	236	2,79	74,27	3	1,72	79,88
Sant Joan les Fonts	209	2,47	76,74	1	,57	80,45
Sta. Coloma de F.	179	2,12	78,86	7	4,02	84,48
Vilobí	174	2,06	80,92	1	,57	85,05
Vall de Bas	167	1,98	82,90	3	1,72	86,78
Quart	166	1,96	84,86	4	2,30	89,07
Serinyà	162	1,92	86,78	1	,57	89,65
Anglès	156	1,85	88,62	2	1,15	90,80
les Preses	154	1,82	90,45	3	1,72	92,52
Arbúcies	154	1,82	92,27	3	1,72	94,25
Campllong	144	1,70	93,97	1	,57	94,82
Sarrià	123	1,46	95,43	1	,57	95,40
Sils	109	1,29	96,72	2	1,15	96,55
Peralada	93	1,10	97,82	2	1,15	97,70
Vall de Bianya	92	1,09	98,91	2	1,15	98,84
Riudellots	92	1,09	100	2	1,15	100
Suma	8.448	100		174	100	
Mitjana	301,71	3,57		6,21		

Font: Elaboració pròpia amb dades dels annexes.

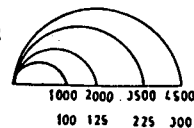
Evolució sector alimentari

Agro-Indústria i artesanat

TREBALLADORS

EMPRESSES

